

BAĞDAT PAKTI (1955-1959)

Behçet Kemal YEŞİLBURSA*

Özet

Bu makalede Bağdat Paktının kuruluşu, Soğuk Savaş'a etkisi, Ortadoğu'da oynadığı rol, üye devletlerin beklentileri ve yıkılışı ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Bağdat Paktı, Türkiye, Irak, Ortadoğu.

THE BAGHDAD PACT (1955-1959)

Abstract

In this article, the formation of the Baghdad Pact, its impact on the political developments in the Middle East, the expectations of the member states and the collapse of the pact are examined.

Key Words

Baghdad Pact, Turkey, Iraq, Middle East.

---

* Prof. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. Yesilbursa_b@ibu.edu.tr

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, İngiltere'nin Orta Doğu ülkeleriyle kurduğu ittifaklar ve üs anlaşmaları bu ülkelerde artan milliyetçi güçlerin tehdidi altına girmiştir. Aynı zamanda, İngiltere'nin savaş sonrasında bölgede Sovyet yayılcılığına odaklanmak zorunda olan stratejik taleplerini karşılamak zorlaşmıştır. 1948'de İsrail'in kurulması ile birlikte Arap ülkelerinde artan Milliyetçi Batı karşıtlığı, Orta Doğu ülkeleri ve Batı arasında bir bütün olarak herhangi bir alternatif siyasi-askeri işbirliği formunun gelişmesini zorlaştırmıştır. 1950 ve 1952 yılları arasında, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Fransa ve Türkiye'nin desteği ile İngiltere tarafından başlatılan iki Orta Doğu savunma önerisi Orta Doğu ülkeleri tarafından kabul edilmeyip başarısız olmuştur. Ancak, ABD 1953'te Orta Doğu'daki savunma sorununa yeni bir yaklaşım önermiştir. 1954 Nisan'ında, ABD tarafından desteklenen "Kuzey Kuşağı" savunma konsepti altında önemli bir pozisyonda bulunan Türkiye ve Pakistan, üye ülkeler arasında sınırlı savunma işbirliği sağlayan bir anlaşmaya katılmaya ikna edilmiştir.¹

1949'da NATO kurulduğunda Türkiye'nin bu savunma örgütüne girmek için yaptığı tüm girişimler sonuçsuz kalmıştır. Türkiye'nin üyeliğine başta İngiltere olmak üzere İskandinav ülkeleri karşı çıkmıştır. İngiltere'nin istediği Orta Doğu'da içinde Türkiye'nin de olacağı bazı Arap devletleriyle (Mısır; Irak gibi) birlikte bölgesel bir savunma örgütü kurmaktı. İngiltere Arap devletleriyle (Mısır, Irak gibi) kendisi arasındaki mevcut ikili antlaşmalarının yerini alacak ama bu antlaşmaların sağladığı hakları aynen koruyacak çok taraflı bir Orta Doğu Komutanlığı kurmak istiyordu. Dolayısıyla Türkiye'nin de bu komutanlık içinde yer almasını ve Orta Doğu savunmasında kendisiyle bir eşgüdüm içerisinde hareket etmesini istiyordu. Ayrıca İngiltere bu proje çerçevesinde bölgede İngiliz varlığına duyulan tepkiyi azaltmak istiyordu. Zaten Türkiye'nin üyeliği de bu noktada önem taşıyordu. Zira Türkiye hem en büyük ve en güçlü orduya sahip bir bölge ülkesi olarak Orta Doğu'nun savunmasında önemli bir rol oynayacak hem de Müslüman bir bölge ülkesi olarak Orta Doğu Komutanlığı projesinin tamamen Batı damgası taşımasını önlemiş olacaktı.²

Ancak ABD gölgesel pakt fikrine sıcak bakmayınca İngiltere bu düşüncesinden vazgeçti. İngiltere gibi Türkiye de ABD desteği olmadan doğu Akdeniz'de bir savunma örgütünün kurulmasının pek mümkün olmadığını düşünerek NATO'ya

¹ Behçet Kemal Yeşilbursa, *Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm*, IQ Yayınları, İstanbul 2007, ss. 39-127. İngiltere'nin "Ortadoğu Komutanlığı" ve Amerika Birleşik Devletleri'nin "Kuzey Kuşağı" Projeleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Behçet Kemal Yeşilbursa, "Turkey's Participation in the Middle East Command and Its Admission to NATO, 1950-52", *Middle Eastern Studies*, Vol. 35, No. 4, October 1999, pp. 70-102 ve Behçet Kemal Yeşilbursa, "The American Concept of the Northern Tier Defence Project and the Signing of the Turco-Pakistani Agreement, 1953-54", *Middle Eastern Studies*, Vol. 37, No. 3, July 2001, pp. 59-110.

² Yeşilbursa, *Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm*, ss. 39-127. Yeşilbursa, "Turkey's Participation in the Middle East Command and Its Admission to NATO, 1950-52", pp. 70-102; Yeşilbursa, "The American Concept of the Northern Tier Defence Project and the Signing of the Turco-Pakistani Agreement, 1953-54", pp. 59-110; Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919-1980, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, ss. 617-634.

üye olmak için daha fazla çaba göstermiştir. 1950'de iktidara gelen ve dış politika- da CHP'nin gerçekleştiremediği bir başarıya imza atmak isteyen Demokrat Parti hükümeti, NATO'ya girmek için önemli bir fırsat olarak gördüğü Kore'ye asker gönderdi. Nitekim Kore'de Türk birliklerinin göstermiş olduğu başarı ve komünizmin Orta Doğu'da da yayılabileceği olasılığı ABD'nin gözünde Türkiye'nin stratejik değerini arttırmıştı. Dolayısıyla daha önce bölgesel pakt düşüncesine sıcak bakmayan ABD Kore Savaşından sonra Orta Doğu'ya yönelik gelişmeye başlayan Sovyet tehdidine karşılık Orta Doğu Komutanlığı fikrini desteklemeye başladı. Bunun üzerine Haziran 1951'de İngiltere ve ABD Orta Doğu Komutanlığının yapısı üzerinde uzlaştı.³

Bu arada İngiltere'nin olurluğunu almadan NATO üyeliğinin zor olacağını fark eden Türkiye, NATO'ya girişi onaylanmadığı sürece Orta Doğu'da Batılı devletlerle bir işbirliği içinde olamayacağını kesin bir dille ortaya koymuştur. Bunun üzerine NATO Konseyinin Eylül 1951'deki Ottawa toplantısında tüm üye devletlerin oy birliğiyle Türkiye'nin NATO'ya davet edilmesi üzerine Orta Doğu Komutanlığı konusunda da somut adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu gelişme üzerine Türkiye 15 Ekim 1951'de Orta Doğu Komutanlığının kurulmasını zorunlu ve yararlı gördüğünü ve ilke olarak da katılmayı kabul ettiğini açıklamıştır.⁴

Orta Doğu Komutanlığı projesi Mısır tarafından reddedilince Haziran 1952'de İngiltere ve ABD Orta Doğu Komutanlığını bir askeri komutanlık olmaktan çıkartıp bir planlama örgütüne dönüştürmeyi ve bu çerçevede de adını Orta Doğu Savunma Örgütü olarak değiştirdiler. Ancak amaçta anlaşılan bu iki devletin yönetime ilişkin görüşleri farklı olmuştu. Türkiye'nin de desteklediği İngiltere her koşulda önce örgütün kurulmasını daha sonra Arap devletlerinin katılması için çaba gösterilmesi gerektiğini savunuyordu. Ayrıca öncelikle Mısır dışındaki Irak ve Ürdün gibi Arap devletleriyle görüşülmesini istiyordu. Buna karşılık ABD örgütün kuruluş aşamasında Arap devletlerinin katılımının zorunlu olduğunu ve öncelikle de Mısır'a ağırlık verilmesini savunuyordu.⁵

Bu arada İngiltere'nin bölgedeki etkisinin giderek zayıfladığını ve Orta Doğu savunmasında bir boşluk olduğunu gören ABD, 1953'de Eisenhower'ın başkan seçilmesiyle birlikte Orta Doğu politikasını gözden geçirmeye başladı. Bu bağlamda yeni ABD yönetimi Orta Doğu'da inisiyatifi ele almaya başladı. Dışişleri Bakanı John Foster Dulles 11-28 Mayıs 1953'de on bir bölge ülkesini ziyaret etti. 26-27 Mayıs'ta Türkiye'ye de gelen Dulles'a, Sovyetler Birliği'nden gelen tehdidin farkında

³ Yeşilbursa, *Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm*, ss. 39-127. Yeşilbursa, "Turkey's Participation in the Middle East Command and Its Admission to NATO, 1950-52", pp. 70-102; Yeşilbursa, "The American Concept of the Northern Tier Defence Project and the Signing of the Turco-Pakistani Agreement, 1953-54", pp. 59-110; Oran, age, ss. 617-634.

⁴ Yeşilbursa, *Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm*, ss. 39-127. Yeşilbursa, "Turkey's Participation in the Middle East Command and Its Admission to NATO, 1950-52", pp. 70-102; Yeşilbursa, "The American Concept of the Northern Tier Defence Project and the Signing of the Turco-Pakistani Agreement, 1953-54", pp. 59-110; Oran, age., ss. 617-634.

⁵ Yeşilbursa, *Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm*, ss. 39-127. Yeşilbursa, "Turkey's Participation in the Middle East Command and Its Admission to NATO, 1950-52", pp. 70-102; Yeşilbursa, "The American Concept of the Northern Tier Defence Project and the Signing of the Turco-Pakistani Agreement, 1953-54", pp. 59-110; Oran, age., ss. 617-634.

olmayan Araplarla birlikte Orta Doğu savunmasını gerçekleştirmenin mümkün olmadığı, yeni bir yaklaşıma gereksinin olduğu ve Orta Doğu'da kurulacak bu yeni savunma sisteminin omurgasının Türkiye'nin olması gerektiği ve Pakistan'ın da bu sisteme dâhil edilmesinin önemli olduğu ifade edilmiştir.⁶

Orta Doğu gezisinden sonra 1 Temmuz 1953'de Ulusal Güvenlik Konseyinde bir konuşma yapan Dulles "Kuzey Kuşağı" (*Northern Tier*) savunma projesini ortaya atmıştır. Dulles'a göre Orta Doğu'nun savunması başta Türkiye olmak üzere İran, Irak, Pakistan ve Suriye gibi Sovyet tehdidinin bilincinde olan ve olası bir Sovyet saldırısının güzergâhında bulunan Kuzey Kuşağı ülkelerine dayandırılmıydı. Çünkü Arap devletlerini öncelikle rahatsız eden konu İsrail'in oluşturduğu tehdit ile İngiltere'nin bölgedeki askeri varlığı (Mısır ve Irak'taki üsleri) iken, Kuzey Kuşağı devletlerini öncelikle rahatsız eden doğrudan hissettikleri Sovyet tehdidiydi.⁷

ABD'nin bu yeni Orta Doğu politikası bir bakıma Türkiye'ye de beklediği fırsatı vermiş oldu. Zira 1954'den sonra ekonominin hızla bozulmaya başlaması üzerine ABD'den daha fazla yardım alma gereksinimi duyan Demokrat Parti hükümeti, ortaya çıkan bu yeni koşullarda Türkiye'nin coğrafi konumunu, Batı'ya bağlılığını ve bölgeyle olan tarihsel bağlarını öne çıkartarak Batı savunması için ne kadar vazgeçilmez olduğunu gösterme fırsatını bulmuştur. Ancak Orta Doğu savunmasının liderliğini üstlenen ve bunun için bölge ülkesi olmanın avantajlarını kullanması gereken Türkiye, 1954'den sonra izlediği yanlış politikalarla başta Mısır ve Suriye olmak üzere Arap devletlerinin önemli bir kısmıyla büyük sorunlar yaşamıştır.⁸

Kuzey Kuşağı savunma projesinin ilk somut adımı 28 Aralık 1953'de ABD ile Pakistan arasında bir teknik ve ekonomik yardım antlaşmasıyla atılmıştır. Bunun ardından 18 Şubat 1954'de Türkiye ve Pakistan bir savunma antlaşması imzalayacaklarını açıklamışlar ve tüm olumsuz tepkilere rağmen 2 Nisan 1954'de aralarında Dostane İşbirliği Antlaşmasını imzalamışlardır. Karaçi Antlaşması olarak da bilinen ve askeri bir nitelik taşımayan bu antlaşmada taraflar ortak çıkarlarını ilgilendiren uluslar arası konularda görüş alışverişinde bulunacaklarını, kültürel, ekonomik ve teknik konularda azami ölçüde işbirliği yapacaklarını ifade etmişlerdir. Ancak bu antlaşma savunma alanında iki ülke arasında sıkı bir işbirliğini ön-

⁶ Yeşilbursa, *Orta Doğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm*, ss. 39-127. Yeşilbursa, "Turkey's Participation in the Middle East Command and Its Admission to NATO, 1950-52", pp. 70-102; Yeşilbursa, "The American Concept of the Northern Tier Defence Project and the Signing of the Turco-Pakistani Agreement, 1953-54", pp. 59-110; Oran, age., ss. 617-634.

⁷ Yeşilbursa, *Orta Doğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm*, ss. 39-127. Yeşilbursa, "Turkey's Participation in the Middle East Command and Its Admission to NATO, 1950-52", pp. 70-102; Yeşilbursa, "The American Concept of the Northern Tier Defence Project and the Signing of the Turco-Pakistani Agreement, 1953-54", pp. 59-110; Oran, age., ss. 617-634.

⁸ Yeşilbursa, *Orta Doğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm*, ss. 39-127. Yeşilbursa, "Turkey's Participation in the Middle East Command and Its Admission to NATO, 1950-52", pp. 70-102; Yeşilbursa, "The American Concept of the Northern Tier Defence Project and the Signing of the Turco-Pakistani Agreement, 1953-54", pp. 59-110; Oran, age., ss. 617-634.

görmüyordu. Bunun üzerine Türkiye 1954 yılının ikinci yarısından itibaren çabalarını Irak üzerinde yoğunlaştırmaya başlamıştır.⁹

I. PAKTIN KURULUŞU

Bölge ülkelerinden gelen olumsuz tepkilere rağmen bu konuda ABD ve İngiltere'nin desteğini alan Türkiye ve Irak 24 Şubat 1955'de Bağdat'ta (daha sonra Bağdat Paketi olarak anılan) Türkiye-İrak Karşılıklı İşbirliği Antlaşmasını imzalamıştır.¹⁰

Sekiz maddeden oluşan bu paktın iki ana amacı olmuştur: birincisi; herhangi bir yerden gelecek muhtemel saldırılardan Orta Doğu'yu korumak, ikinci ve aynı derecede önemli olan amaç ise; konunun ilgilendirdiği ülkelerin ekonomik gelişmelerini sağlayabilme çabalarında bu ülkeler arasında işbirliği sağlamaktır. 5 Nisan 1955'te, İngiltere pakta katılmış ve aynı zamanda 1930 yılında imzalanan eski İngiltere-İrak Antlaşmasının yerini alacak yeni bir üs anlaşması da imzalamıştır. İngiltere'nin katılımı Bağdat Paketini Araplar nezdinde zayıflatan önemli bir neden olmuştur. Yine bazı Arap devletleri tarafından Pakt, başta İngiltere olmak üzere Batı'nın Orta Doğu'daki çıkarlarını korumaya yönelik oluşturulmuş bir antlaşma olarak görülmüştür. Esas sorunu Hindistan olan ve bu sayede Batı'nın özellikle ABD'nin desteğini almayı uman Pakistan Eylül 1955'de, Musaddık sonrası Batı'ya yaklaşan İran da Kasım 1955'de pakta üye olmuştur.¹¹

Bu arada Türkiye Irak dışında diğer Arap devletlerinin de pakta katılımını sağlamak için çaba harcamış ancak olumlu bir sonuç alamamıştır. İlk girişim Irakla yakın ilişkisi dolayısıyla pakta katılma olasılığı daha yüksek olduğu düşünülen Ürdün nezdinde yapılmıştır. Bu amaçla Cumhurbaşkanı Celal Bayar 3-4 Kasım 1955'de Amman'ı ziyaret etmiş ancak bir sonuç alınamamıştır. Irak dışında diğer Arap devletlerinin pakta katılmamasında Nasır'ın etkisi, İsrail'in öncelikli tehdit olarak algılanması ve paktın İngiltere'nin Orta Doğu'daki çıkarlarını korumasına hizmet ettiği düşüncesi kadar, ABD'nin pakta üye olmaması da önemli rol oynamıştır.¹²

Türk-İrak Karşılıklı İşbirliği Antlaşması (Bağdat Paketi) ile Orta Doğu'da bölgesel bir savunma örgütünün temelleri atılmıştır. Fakat diğer Orta Doğu ülkelerini dâhil etmede ve bölgedeki İngiliz ve Amerikan siyasi-askeri hedeflerinin ilerletilmesinde böylesi bir kuzey kuşağının (seddinin) ne kadar etkili olacağı belirsiz bir konu olarak kalmıştır. Üyeliğin vaat ettiği askeri ve ekonomik destek sayesinde er ya da geç diğer Arap ülkelerin Irak örneğini izleyeceği düşünülmüştür. Ancak bu

⁹ Yeşilbursa, *Orta Doğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm*, ss. 39-127. Yeşilbursa, "Turkey's Participation in the Middle East Command and Its Admission to NATO, 1950-52", pp. 70-102; Yeşilbursa, "The American Concept of the Northern Tier Defence Project and the Signing of the Turco-Pakistani Agreement, 1953-54", pp. 59-110; Oran, age., ss. 617-634.

¹⁰ Bağdat Paketi hakkında geniş bilgi için bkz. Behçet Kemal Yeşilbursa, *The Baghdad Pact: Anglo-American Defence Policies in the Middle East, 1950-1959*, Frank Cass, London 2005.

¹¹ Behçet Kemal Yeşilbursa, *The Baghdad Pact: Anglo-American Defence Policies in the Middle East, 1950-1959*, Frank Cass, London 2005, ss. 71-97; İsmail Soysal, "The 1955 Baghdad Pact", *Studies on Turkish-Arab Relations*, Annual 1990, pp. 43-95.

¹² Yeşilbursa, *The Baghdad Pact*, ss. 71-97; Oran, age., ss. 617-634; Soysal, a.g.m., ss. 43-95.

gerçekleşmemiştir. Pakta yönelik muhalefet oldukça fazla ve karmaşık olmuştur. Paktın Orta Doğu'da baskı ve gerilime neden olan faktörlerden sadece biri olmasına rağmen, bölgedeki Batı karşıtlığı ve Batı güçlerinin propaganda saldırıları için odak noktası haline gelmiştir.¹³

Bu pakt, Nehru'nun genel olarak askeri paktlara yönelik eleştirisinde, anlaşmazlık yaratmaya ve barış beklentilerini azaltmaya meyilli bir antlaşma olarak yer almıştır. Aynı zamanda, Hindistan hükümeti tarafından, ABD'nin Hindistan'a karşı Pakistan'a verdiği desteğin bir kanıtı olduğu düşünülmüştür. Pakt, Sovyetler Birliği tarafından Soğuk Savaş'ın bir parçası kabul edilmiş ve korunmasız olan güney-batı hattı boyunca batı üslerinin yayılmasına yönelik bir adım olarak nitelendirilmiştir.¹⁴

Daha da önemlisi Bağdat Paktı pek çok Arap devleti tarafından, İngiltere'nin bölgedeki nüfuzunun ve kontrolünün artırılması hatta Batı güçlerinin Arapları İsrail ile barış yapmaya zorlayacak bir araç olarak düşünüldüğü kabul edilmiştir. Ayrıca bu pakt onlara göre Batı yanlısı ve tarafsız unsurlar arasındaki büyük çatışmanın başlangıç noktası sayılmış ve Arap dünyasında keskin bir ayrışmayı alevlendirmiştir. Mısır ve Suudi Arabistan'ın gözünde, Bağdat Paktı kendi itibar ve çıkarlarına bir tehdit unsuru kabul edilmiştir. Bilhassa, Mısır, paktı hem kendisinin Arap dünyasındaki liderliğine hem de Arap birliği kavramına bir tehdit olarak görmüştür. Nasır ise paktı, batı sömürgeciliğinin yeni bir müdahalesi olarak nitelendirmiştir.

Suudi Arabistan da, Irak ile olan hanedanlık mücadelesinden dolayı İngiliz ve Amerikan planlarına duyduğu kuşku nedeniyle pakta karşı çıkmıştır.¹⁵

Mısır ve Suudi Arabistan, hem Irak'ın nüfuzunu hem de Bağdat Paktı'nın genişlemesini kontrol etmeye çalışmıştır. Bu iki ülke Batı ile yapılan savunma anlaşmalarına karşı Mısır liderliğinde birleşik bir Arap tutumu sergilemeyi düşünmüş ve Irak'ı dışlamayı amaçlayan Mısır, Suudi Arabistan ve Suriye'nin katılacağı yeni bir Arap gruplaşması kurmayı amaçlamıştır.¹⁶

Sonuç olarak, Irak ve Türkiye'nin olumlu çabalarına karşılık Mısır ve Suudi Arabistan'ın Ürdün ve Lübnan gibi çekimser devletlerin hükümet liderleri ve önemli siyasi unsurları üzerinde baskı ve ikna yoluyla nüfuz oluşturma gayretleri gündeme gelmiştir. Bu olaylar sonucunda ortaya çıkan Arap ülkeleri siyasi krizi, Irak ve diğer Arap devletlerinin askeri gücündeki artışla birlikte artan İsrail gerilimi ve Fransa'nın Suriye ve Lübnan'daki çıkarlarını güvence altına alma manevraları durumu daha da karmaşık hale gelmiştir.¹⁷

¹³ Yeşilbursa, *The Baghdad Pact*, ss. 71-97; Oran, age., ss. 617-634; Soysal, a.g.m., ss. 43-95.

¹⁴ Yeşilbursa, *The Baghdad Pact*, ss. 71-97; Oran, age., ss. 617-634; Soysal, a.g.m., ss. 43-95.

¹⁵ Yeşilbursa, *The Baghdad Pact*, ss. 71-97; Oran, age., ss. 617-634; Soysal, a.g.m., ss. 43-95.

¹⁶ Yeşilbursa, *The Baghdad Pact*, ss. 71-97; Oran, age., ss. 617-634; Soysal, a.g.m., ss. 43-95.

¹⁷ Yeşilbursa, *The Baghdad Pact*, ss. 71-97; Oran, age., ss. 617-634; Soysal, a.g.m., ss. 43-95.

II. ÜYE ÜLKELERİN BEKLENTİLERİ

Bağdat paktı, her üye ülkenin kendi ulusal çıkarlarını düşünmesinden dolayı zayıflamıştır. Paktın İngiltere dışındaki üyeleri ekonomik, siyasi ve askeri açıdan zayıf durumda oldukları için bu konularda konumlarını geliştirmeyi istemişlerdir. Bu nedenlerden dolayı paktın üyeleri Amerika Birleşik Devletleri'ne tam üyelik için baskı yapmayı sürdürmüşlerdir.¹⁸

Pakt üyelerinin pakta giriş sebepleri çeşitlilik göstermektedir. Üyelerin tamamı doğrudan Sovyet komünizmine karşı Orta Doğu'nun güvenliğini sağlamak amacıyla değildir. Bu ülkeler, pakta öncelikle sınırlarının bütünlüğünü sağlamasını daha sonra da Batı askeri ve ekonomik yardımlarını almanın yolunu açmasını beklemişlerdir. Türkiye, İngiltere ve nispeten diğer bazı üyeler Orta Doğu'da Sovyetler Birliği'ne karşı daha etkili bir savunmanın geliştirilmesine yönelik gerçekçi bir istekle pakta üye olmuşken, aynı zamanda bölgedeki ulusal çıkarlarının korunmasını ümit etmişlerdir. Irak, İran ve Pakistan'da yönetimde yer alan gruplar ise daha çok kendilerini makamlarında tutacak ek yabancı destek almayı beklemiştir. İran artan bir askeri destek ile bir İngiliz-Amerikan güvenlik taahhüdü beklentisi içine girmiştir. Pakistan özellikle Hindistan ve Afganistan'a karşı askeri konumunu güçlendirme isteği ile hareket etmiştir. Irak, İngiltere ile siyasi ve askeri anlamda daha kabul edilebilir bir savunma anlaşması yapmak ve Amerika Birleşik Devletleri'nden daha fazla askeri yardım elde etmek ve böylece Arap dünyasındaki nüfuzunu artırma düşüncesiyle pakta üye olmuştur. Üyelerin farklı beklentileri ve Amerika Birleşik Devletleri'nin paktın dışında kalması güçlü bir savunma örgütünün kurulmasına engel olmuştur. Ancak, paktın bölgesel üyeleri siyasi ve ulusal çıkarlarının Batı ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile yakın ilişki içerisinde olmaları halinde en iyi sonucu elde edeceklerine inanmışlar ve pakta olan bağlılıkları sayesinde Amerikan ekonomik ve askeri desteğinin sağlanabileceğini düşünmüşlerdir.¹⁹

Irak'ın Türkiye ile bir savunma paktına imza atmasının sebebi Sovyet askeri tehdidi olsa da, aslında pakta imzalamasında şu faktörler daha etkili olmuştur: a) 1930 İngiltere-İrak Antlaşmasının ulusal hassasiyete daha uygun bir düzenleme ile yenilenmesi; b) Irak-Suriye Birliği'nin ve "Bereketli Hilal" planının gerçekleştirilmesi; c) Daha fazla Amerikan askeri yardımı almak; d) Mısır'ı kaybetmek pahasına Irak'ın Arap devletleri arasındaki prestijini artırmak. Dolayısıyla Irak'a göre, Bağdat Paktı; Sovyet saldırılarına karşı kurulan bölgesel bir savunma paktı olmaktan çok İngiltere ile yapılan ikili bir anlaşmanın paravanı olmuştur.²⁰

Pakistan'ın üyeliği bilindiği üzere daha fazla Amerikan askeri yardımı alma ve Hindistan ve Afganistan'a karşı askeri konumunu güçlendirme amacını taşımıştır. Pakta üye olduktan hemen sonra, Pakistan dikkatini Orta Doğu'nun savunma

¹⁸ Yeşilbursa, *The Baghdad Pact*, ss. 97-121; Oran, age., ss. 617-634; Soysal, a.g.m, ss. 43-95.

¹⁹ Yeşilbursa, *The Baghdad Pact*, ss. 97-121; Oran, age., ss. 617-634; Soysal, a.g.m, ss. 43-95.

²⁰ Yeşilbursa, *The Baghdad Pact*, ss. 97-121; Oran, age., ss. 617-634; Soysal, a.g.m, ss. 43-95.

sorunlarından siyasi ve ekonomik problemlerine, Afganistan ile gerilen ilişkilerine ve Hindistan'a yönelik kuşkularına çevirmiştir.²¹

Türkiye'nin başlıca beklentisi Sovyetler Birliği'ne olan sınırlarının savunması ve NATO ile bağlarını güçlendirmek olmuştur. Türkiye, İran ve Irak üzerinden Sovyetlerin yapacağı bir saldırıya karşı korunmasız olan güney kanadını koruma endişesi içine girmiştir. Türkiye'nin bir Orta Doğu savunma sistemi kurulmasını istemesinin arkasında başka sebepler de yer almıştır. 1950'de Demokrat Parti iktidara geldiğinde, yeni bir ekonomik kalkınma programı başlatmış ve yeniden seçilebilmek için halkı memnun etmek zorunda kalmıştır. Türkiye'nin ekonomik kalkınma programını destekleyen başlıca devlet Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri'ni Orta Doğu'da desteklemesine karşılık olarak daha fazla ekonomik ve askeri destek beklemiştir.²²

Pakt, İngilizler için de bazı bölgesel amaçların gerçekleştirilmesi için bir araç niteliği taşımıştır. Bu noktada, Dulles'in Bağdat Paktı'nın Sovyet saldırılarına karşı koymak için bölgesel bir gruplaşmayı öngören "Kuzey Seddi" savunma projesinin bir uzantısı olduğu ve İngilizlerin paktta üstünlük sağlayıp İngiliz politikalarını yürütmek ve Orta Doğu'daki ekonomik ve askeri konumunu korumak için bir araç olarak gördüğü düşüncesini göz ardı etmek zordur.²³

Kuzey seddi konsepti ile ilgili başlangıçta bazı şüphelerin olmasına rağmen, İngiltere kuzey seddini Orta Doğu'nun savunması için ve savaş durumunda İngiltere'nin Orta Doğu'daki üslere ulaşma hakkının elde tutulması için en uygun araç olarak kabul etmiştir. İngiltere, Orta Doğu'daki çıkarlarını ve nüfuzunu, özellikle stratejik konumunu, Basra Körfezindeki petrol çıkarlarını mümkün olduğunca korumakla meşgul olmuştur. Hedeflerine ulaşmak isterken Türkiye-İrak uzlaşmasını teşvik etmiştir. İngiltere, Türk-İrak Paktı'na üye olurken paktın, Irak ile yapılacak yeni bir üs anlaşması için çerçeve oluşturmasını hedeflemiştir. Bununla birlikte, söz konusu pakt İngiltere için, Mısır merkezli bir Orta Doğu Savunma Örgütü fikrinin başarısız olması nedeni ile bir sonraki en iyi seçenek olmuştur.²⁴

İngiltere'nin paktın geliştirilmesine yönelik görüşleri ve diğer Orta Doğu ülkelerinin paktta üye olmalarını sağlama çabaları, Orta doğu'daki siyasi ve ekonomik çıkarlarını ve Sovyet tehdidinden duyduğu askeri rahatsızlığı yansıtmaktadır. İngiltere, Bağdat Paktı'nı Orta Doğu ülkeleri arasında işbirliğini sağlayacak, kendisinin bölgedeki çıkarlarını koruyacak ve nihayetinde de Amerika'dan siyasi, ekonomik ve askeri yardım elde etmesini sağlayacak etkin bir araç olarak görmüştür. Bir yandan Bereketli Hilal bölgesindeki nüfuzunu devam ettirmek ve ulusal hassasiyetlere daha az müdahale eden resmi düzenlemeler yapma amacını güderken, diğer yandan da İngilizlerin Hindistan ve Filistin'den çekilmesi, Mısır ve İran'da

²¹ Yeşilbursa, *The Baghdad Pact*, ss. 97-121; Oran, age., ss. 617-634; Soysal, a.g.m, ss. 43-95.

²² Yeşilbursa, *The Baghdad Pact*, ss. 97-121; Oran, age., ss. 617-634; Soysal, a.g.m, ss. 43-95.

²³ Yeşilbursa, *The Baghdad Pact*, ss. 97-121; Oran, age., ss. 617-634; Soysal, a.g.m, ss. 43-95.

²⁴ Yeşilbursa, *The Baghdad Pact*, ss. 97-121; Oran, age., ss. 617-634; Soysal, a.g.m, ss. 43-95.

meydana gelen İngiliz karşıtlığı ile zayıflayan Basra Körfezi'ndeki stratejik konumunu ve petrol çıkarlarını korumaya çalışmıştır. İngiltere'nin Orta Doğu politikasındaki ana hedefi büyük ölçüde bağımlı olduğu petrolün güvenliğidir. İngilizlerin bu politikalarını gerçekleştirmeyi umdukları en önemli araç Bağdat Paktı'dır. Paktın İngiltere için önemi Soğuk Savaş'taki Batı'nın konumunu iyileştirebilecek olması ve petrol üreten iki ülkenin yani İran ve Irak'ın iyi niyetini elinde tutabilecek olması olmuştur.²⁵

Paktın zayıflığının temel nedeni üyelerin birbirinden farklı olan amaçları olmamıştır. İngiltere'nin diğer Arap ülkelerini özellikle Ürdün'ü pakta katılmaya ikna edememesiyle bölgedeki nüfuzunun azalması ve ABD'nin temkinli hatta şüpheli tutumu paktın başarısızlığında etkili olmuştur. Bağdat Paktı siyasi görünümün bir parçası olarak oluşturulmuşsa da, Amerika Birleşik Devletleri'nin pakta katılmayı reddetmesi ile Pakt Orta Doğu'nun kalkanı olarak önemini yavaş yavaş yitirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, pakta Orta Doğu'daki Amerikan hedeflerini gerçekleştirebilme yollarından biri olarak görmüştür. Aslında, ABD, paktın büyük ölçüde İngiliz-Arap politikaları için bir araç olduğuna ve İngilizlerin pakta Orta Doğu'daki siyasi ve ekonomik çıkarlarını ilerletmek için kullandığına da inanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin pakta yönelik politikasının gelişimi, kendisinin pakta ilgili planlarından ziyade paktın gelişimi ve Orta Doğu'da meydana gelen olayların bir sonucu olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin hedefleri birbiriyle çelişmiştir. Bir yandan pakta üyelik bölgedeki Sovyet yayılmasını kontrol altına alacak ve pakta ekonomik ve askeri açıdan güçlendirmiş olacak diğer yandan, bu üyelik önemli ekonomik ve askeri çıkarlarının olduğu Suudi Arabistan gibi pek çok Arap devleti pakta karşı çıktığı için kendisinin yerel çatışmalara daha doğrudan katılımını gerektirebilecektir.²⁶

Amerika Birleşik Devletleri pakta üyeliğin bölgedeki Amerikan hedeflerine hizmet edeceğine inanmamıştır. Eğer ABD paktın dışında kalırsa, Arap devletleri ile uğraşırken taktik manevra yapmak için biraz daha şanslı olabilecektir. Bununla birlikte, ABD paktın Sovyetlerin Orta Doğu'ya girmesini engellemede etkili olup olmayacağından şüphe etmiştir. ABD, Sovyetler ile yeni bir anlaşmazlıktan kaçınmak istemiş ve pakta üyeliğinin Sovyet-Amerikan ilişkilerini daha da kötüleştireceğine inanmıştır. ABD, bölgenin savunmasının öncelikle İngiltere'nin sorumluluğu olduğunu düşündüğü için daha çok bölgedeki İngiliz-İran, İngiliz-Mısır ve Arap devletleri ile İsrail arasındaki siyasi sorunlara dikkatini vermiştir. ABD, batı kaynaklı bölgesel bir savunma paktının uygulanabilir olmasında önce bu sorunların çözülmesi gerektiğine inanmıştır. Açıkta açığa pakta desteklemesine rağmen, problemlerin çözümünde yol kat edilememesi Amerika Birleşik Devletleri'nin pakta üye olmada tereddüt etmesine neden olmuştur.²⁷

²⁵ Yeşilbursa, *The Baghdad Pact*, ss. 97-121; Oran, age., ss. 617-634; Soysal, a.g.m, ss. 43-95.

²⁶ Yeşilbursa, *The Baghdad Pact*, ss.121-164; Oran, age., ss. 617-634; Soysal, a.g.m, ss. 43-95.

²⁷ Yeşilbursa, *The Baghdad Pact*, ss. 175-186; Oran, age., ss. 617-634; Soysal, a.g.m, ss. 43-95.

Amerika Birleşik Devletleri'nin önceliği bir Arap-İsrail barışı kurmak olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı'na göre, böylesi bir barış ortamı kurulmadan ABD'nin pakta üye olması İsrail'in bir güvenlik garantisi için kendisine sürekli baskı yapmasına neden olacaktır. Buna ek olarak, böylesi bir güvenlik garantisi olmadan ABD'nin pakta üye olması Senato'dan onay alamayacaktır. Ancak, paktnin üyeleri ABD'nin pakta kesin ve açık bir taahhüt bildirmesi için baskı yapmayı sürdürmüşlerdir. Bu baskılar, 1956'da ABD'nin paktnin ekonomik ve yıkıcı faaliyetlerine katılacağı ve askeri kanadında gözlemci olarak yer alacağını açıklamasıyla azalmış olsa da paktnin üyelerini tam anlamıyla tatmin etmemiştir. 1956 yılında Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesinden sonra, Süveyş Savaşı'nın ardından ABD'nin üye olmasına yönelik baskılar paktnin dört bölgesel üyesi tarafından yenilenmiştir. Bu üyeler, Orta Doğu'da artan Sovyet nüfuzunun ve Orta Doğu ve Asya ile paktnin tek batılı üyesi İngiltere'de pakta yönelik baş gösteren hoşnutsuzluk sonucu Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti olumlu bir eylem gerçekleştirmesi gerektiğine inanmıştır. Sonuç olarak, 1957 Mart'ında, ABD'nin pakta üye olması yönündeki baskıları ortadan kaldırmak için Eisenhower Doktrini kabul edilmiştir. 1958'de Irak'ta meydana gelen ihtilalden sonra, ABD paktnin kalan üç bölgesel üyesi ile ikili anlaşmalar imzalamayı kabul etmiştir. Bu anlaşmalar Mart 1959'da imzalanmıştır.²⁸

Bağdat Paktni, askeri açıdan Türkiye ve Irak'a İngiltere ile işbirliği yaparak doğu sınırlarının savunması için politikaları koordine etmeye başlamaları adına en azından bir temel teşkil etmiş olsa da, işbirliği için gönüllülüğün ifade edilmesinden biraz daha fazlasını temsil etmiştir. Bölgenin Sovyet saldırılarına olan açık pozisyonunu iyileştirmede çok da etkili olmamıştır. Türkiye ve Pakistan dışında kalan paktnin diğer bölgesel üyeleri bir Sovyet saldırısına karşı koyabilecek güçte değildir ve bu ülkelerin siyasi ve askeri zayıflıkları pakt için stratejik bir sorumluluk teşkil etmiştir. Orta Doğu'nun savunması, ABD'nin ve İngiltere'nin aslında yerine getirmeye gönüllü olmadıkları gerekli güçleri taahhüt etme istekleri ve kabiliyetlerine bağlı olmuştur. Bu da askeri anlamda daha etkili bir örgütün kurulmasının önündeki temel engel olmuştur. ABD ve İngiltere başından beri askeri ilişkileri ve örgütün yönetimini ciddi bir askeri girişim olmaktan çok kendi siyasi emelleri için bir çerçeve olarak görmüştür. Bağdat Paktni hiçbir kesin askeri hükmü içermemiştir. Güvenlik ve savunma için işbirliği paktnin tanımlanmamış ve yükümlülükler yalnızca pakta üye olan taraflar arasında 1. ve 2. madde altında yapılan ayrı anlaşmalar neticesinde taahhüt edilebilmiştir.²⁹

Ancak, Bağdat Paktni, potansiyel bir Sovyet saldırısını önlemek için geliştirilen stratejik bir araçtan daha fazlası olmuştur. Paktnin, Orta Doğu'da toplumsal ve ekonomik işbirliğinin bir aracı olması hedeflenmiştir. Paktnin bu ekonomik tarafı, pakt

²⁸ Yeşilbursa, *The Baghdad Pact*, ss. 175-186; Oran, age., ss. 617-634; Soysal, a.g.m, ss. 43-95.

²⁹ Yeşilbursa, *The Baghdad Pact*, ss. 200-216; Oran, age., ss. 617-634; Soysal, a.g.m, ss. 43-95.

üyelerinin fakirliğin ortadan kaldırılmaması durumunda askeri planlamaların ve güvenlik tedbirlerinin komünizme karşı direnç oluşturmada etkisiz olacağını düşünmesi ile ortaya çıkmıştır. Pakt, özellikle Irak ve İran'da kalkınma planları için bir çerçeve oluşturmuştur. En başından, üye devletler paktın ekonomik yönüne vurgu yapmıştır. Kasım 1955'te Bakanlar Konseyi'nin açılış toplantısında Ekonomik Komite kurulmuştur.

Üye devletler, diğer Orta Doğu ülkelerinin paktın kendisine üye olmasalar bile en azından ekonomik programa zamanında katılacaklarını ümit etmiştir. Ekonomik Komite'nin iş tanımı paktta üye olmayan devletlerin Ekonomik Komiteye üye olabilmesini sağlamış ve ABD bu maddeyi göz önüne alarak Ekonomik Komite'ye üye olmuştur. Ne var ki, diğer Arap ülkelerinin hiçbiri komiteye katılmamışlardır. Bölge dışındaki Batı Almanya, İtalya, İsviçre gibi ülkeleri Ekonomik Komite'ye dâhil etme çabaları da sonuçsuz kalmıştır. Paktın askeri kanadı ekonomik kanadını gölgede bırakmaya devam etmiş hatta ekonomik projelerin bile askeri bir tarafı olmuştur. Haberleşme projeleri, pakt üyelerinin ekonomik kalkınmasına katkı sağlamaya olduğu kadar stratejik ve askeri hedeflere de hizmet etmiştir. Bununla birlikte, pakt üyeleri arasında bölgesel anlamda ekonomik işbirliği sağlama çabalarını önünde aşılması güç engeller ortaya çıkmıştır. Üye ülkeler büyük mesafelerle birbirinden ayrılmaktadır. Pakt bölgesi Bereketli Hilal ve Nil Havzası'nda olduğu gibi doğal ekonomik bir birim teşkil etmemiştir. Bu yüzden üye ülkeler arasındaki iş birliği belirli alanlarla sınırlı kalmıştır. Örneğin Pakistan ve İran arasında orman ve mineral kaynaklar, Türkiye ve Irak arasında Fırat ve Dicle Nehirleri, İran ve Türkiye arasında kara ve demir yolları vb.³⁰

Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere, paktı Sovyet karşıtı bir araç olarak görmeye devam etse de aslında Orta Doğu'daki savaş hatları batı yanlıları ve Nasır'ın Pan-Arabizmini destekleyenler arasında çizilmiştir. Kısa bir süre sonra neredeyse Paktın hedeflerinin tam tersi gelişmeler ortaya çıkmıştır. Temel hedef olan Orta Doğu'da Sovyet nüfuzunun yayılmasını önlemede başarısız olmuştur. Sovyetler, Kuzey Seddi'ni aşmada ve Orta Doğu'daki nüfuzunu yaymada başarılı olmuştur. Sovyetler Birliği, Mısır ve Suriye'ye kapsamlı askeri ve ekonomik yardım sağlamayı başarmıştır.³¹

Bunlara ek olarak, bölgesel üyeler dış savunmalarını ve iç istikrarlarını sağlamakla zıyade komşuları ile ilişkilerini de bozmuşlardır. Pakt ne bölgesel üyelerin iç istikrarını ne de Orta Doğu'nun güvenliğini artırmıştır. Temmuz 1958'de, Irak'ta ordu yönetime el koymuş ve Mart 1959'da Irak pakttan çıkmıştır. Ekim 1958'de Pakistan'da, hükümet ordu tarafından düşürülmüştür. Yaklaşık on sekiz ay sonra, Mayıs 1960'ta, aynı durum Türkiye'de yaşanmıştır.³²

³⁰ Yeşilbursa, *The Baghdad Pact*, ss. 164-200; Oran, age., ss. 617-634; Soysal, a.g.m, ss. 43-95.

³¹ Yeşilbursa, *The Baghdad Pact*, ss. 200-216; Oran, age., ss. 617-634; Soysal, a.g.m, ss. 43-95.

³² Yeşilbursa, *The Baghdad Pact*, ss. 200-216; Oran, age., ss. 617-634; Soysal, a.g.m, ss. 43-95.

III. PAKTIN YIKILIŞI

Irak'ta gerçekleştirilen askeri darbe sadece monarşiyi yıkmakla kalmamış bölge politikasında önemli değişikliklere de yol açmıştır. İlk aşamada pakt üyesi devletler ABD'den Eisenhower Doktrini çerçevesinde Irak'a müdahalede bulunmasını istemişlerdir. Ancak bu konuda Türkiye diğer pakt üyelerinden daha sert bir politika izlemiştir. Irak'taki darbeden rahatsız olan hükümet ciddi olarak askeri bir müdahale olasılığı üzerinde durmuştur. Ancak başta ABD olmak üzere diğer Batılı devletlerin Irak'taki yeni yönetime karşı yumuşak bir tutum benimsemeleri üzerine, Türkiye de tutumunu yumuşatmış ve 31 Temmuz 1958'de Irak'taki yeni yönetimi resmen tanımıştır. Irak darbesinin uluslar arası politika açısından en önemli sonucu Bağdat Paktının yıkılıp yerine Merkezi Antlaşma Teşkilatının yani CEN-TO'nun (Central Treaty Organization) kurulmuş olmasıdır.³³

Temmuz 1958'de Irak'ta gerçekleşen askeri darbe Orta Doğu'daki batı güçlerinin özellikle İngiltere'nin konumunun kötüleşmesini hızlandırmıştır. Irak Krallığı'nın düşmesi, Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne karşı kurulacak Arap Birliği geliştirme politikasının yürütülmesi ihtimalini daha da zora sokmuştur. Temmuz 1958'de Irak'ta meydana gelen darbeden ve özellikle Mart 1959'da Irak'ın pakttan çekilmesinden sonra, Irak'ın üyeliğini Arap dünyasına yayma fikrinden de vazgeçilmesi zorunlu hale gelmiştir. Geriye kalan bölgesel üyelerden Türkiye'nin destek için aslında NATO'ya; Pakistan'ın ise SEATO'ya güvendiği görülmüştür. Paktın üyelerden biri olan ve ne NATO'ya ne de SEATO'ya üye olan İran'ı cesaretlendirmek ve desteklemek için bir araç haline geldiği gözlemlenmiştir.³⁴ Sonunda 21 Ağustos 1959'da Bağdat Paktının adı CENTO olarak değiştirilmiş ve merkezinin Ankara olduğu açıklanmıştır.

SONUÇ

Bağdat Paktı, Orta Doğu'da bölgesel işbirliği için sadece temel bir çerçeve sağlamış olsa da, ne daha büyük bir Orta Doğu kalkınma örgütü için bir öz oluşturmuş ne de etkili bir savunma örgütü olmuştur. Bölgede güvenliği sağlamak yerine, Suriye'nin değil Ürdün'ün nihai savaş meydanı olduğu bir Irak-Mısır rekabetine sebep olmuştur. Pakt, Sovyetler Birliği'ni durdurmak için, bir Orta Doğu örgütü kurmak adına batının gösterdiği çabanın temsilcisi olmuştur. Ancak, bu hedeflere ulaşmada başarısız olmuş ve John Foster Dulles'in dediği gibi "Arap politikaları ve entrikaları için bir forum haline dönüşmüştür".³⁵

NATO ile SEATO arasındaki boşluğu doldurmak amacını güden Bağdat Paktının bu amacına ulaştığı pek söylenemez. Batı'nın ve Orta Doğu'nun savunmasını kolaylaştıracağı düşünülen pakt bu beklentiyi pek karşılayamamıştır. Her şeyden önce askeri bakımdan önemli bir savunma gücü oluşturamamıştır. Türkiye zaten

³³ Yeşilbursa, *The Baghdad Pact*, ss. 200-216; Oran, age., ss. 617-634; Soysal, a.g.m, ss. 43-95.

³⁴ Yeşilbursa, *The Baghdad Pact*, ss. 200-216; Oran, age., ss. 617-634; Soysal, a.g.m, ss. 43-95.

³⁵ Yeşilbursa, *The Baghdad Pact*, ss. 200-216; Oran, age., ss. 617-634; Soysal, a.g.m, ss. 43-95.

NATO üyesiydi ve askeri kuvvetleri bu örgütün emrindeydi. Irak, İran ve Pakistan'ın askeri güçleri yok denecek kadar azdı. Zaten bu ülkelerin pakta katılmalarındaki temel amacı da bir Sovyet tehdidinden çok ABD'den daha fazla yardım almaktı. Ayrıca Irak için İsrail, Pakistan için de öncelik Hindistan tehdidini önlemektir. Bağdat Paktı komünizme karşı Arap devletleri arasında bir işbirliği sağlamadığı gibi bu Araplar arasında kutuplaşmalara da neden olmuştur. Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan pakta karşı çıkarken, Ürdün ve Lübnan ise tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Bu devletlerden Mısır ve Suriye Sovyetler Birliği ile işbirliğine girmiştir. Paktı kendisine yönelik olarak algılayan İsrail de pakt karşısında sert bir politika izlemiştir. Orta Doğu'da komünizmin yayılmasını ve Sovyetler Birliği'nin bölgeye yönelik oluşturduğu tehdidi önlemek amacıyla kurulan Bağdat Paktı, tam aksine Sovyetler Birliği'nin bölgeye girmesini kolaylaştırmıştır.³⁶

Bağdat Paktının Türkiye açısından da pek olumlu sonuçlar doğurduğu söylenemez. Türkiye, Arap devletlerinin Batı'yla olan ilişkilerinin geliştirilmesine yeterince katkı sağlamadığı gibi, Araplarla kendi ilişkilerinin de bozulmasına sebep olmuştur. Başta Mısır ve Suriye olmak üzere Arap devletleriyle ilişkileri gerginleşmiştir. Orta Doğu'da liderlik vasfını üstlenemediği gibi, Osmanlı geçmişi hatırlatarak yeniden emperyalist politikalar izlemekte suçlanmıştır. Bağlantısızlar nezdinde dışlanmış, İsrail ile ilişkileri bozulmuş ve Batı'dan da beklediği desteği alamamıştır. Bağdat Paktını imzalarken temel hareket noktası Orta Doğu'yu Sovyet tehdidinden koruma ve Batı'nın bölgedeki çıkarlarını savunma olan (ama hepsinden daha önemlisi başta ABD olmak üzere Batı'dan daha fazla ekonomik yardım almayı hedefleyen) Türkiye bu konudaki tutumunu 1950'li yıllar boyunca inatla sürdürmüştür. Türkiye'nin bu olumsuz tabloyu görebilmesi ancak 1960'lı yıllarda mümkün olabilmıştır.³⁷

Bugün için bölge ülkeleri (özellikle de Türkiye, İran, Irak ve Suriye) arasında güvenlik (özellikle de sınır güvenliği ve terör) başta olmak üzere ticari, ekonomik ve kültürel alanlarda Sadabat Paktı veya Bağdat Paktı gibi bir bölgesel işbirliği söz konusu olabilir mi? Bu pek mümkün görünmüyor. Zira birinin (Sadabat Paktı'nın) iki savaş arası dönemin diğerinin (Bağdat Paktı'nın) ise Soğuk Savaş döneminin ürünü olduğu düşünüldüğünde bugün için bölge ülkeleri arasında işbirliğini geliştirecek bu paktlara benzer bir yapının oluşturulmasının güç olduğu görülmektedir. Ancak bölge ülkelerinin başarısızlıkla sonuçlanan ve bölgedeki insanların hafızasında pek de olumlu izler bırakmayan bu iki paktı çağrıştırmayacak güvenlikten ekonomiye, ticaretten kültürel ve sosyal alanlara yeni işbirliği olanaklarını araştırmaları ve bunları somut temeller üzerine inşa etmelerinin gerekli olduğu anlaşılmaktadır.

³⁶ Yeşilbursa, *The Baghdad Pact*, ss. 200-216; Oran, age., ss. 617-634; Soysal, a.g.m., ss. 43-95.

³⁷ Yeşilbursa, *The Baghdad Pact*, ss. 200-216; Oran, age., ss. 617-634; Soysal, a.g.m., ss. 43-95.

Bu konuda atılacak ve başarıya ulaşmış somut adımların bölge ülkelerinin ve özellikle de halklarının yararına olduğu kadar bölge dışı ülkelerinin de yararına olacaktır. Bunu tarihi misyonu gereği yapabilecek ve başarabilecek tek bölge ülkesinin de Türkiye olduğu açıktır. Ancak Türkiye'nin de bunu başarabilmesi için öncelikle kendi içinde her anlamda birlik ve bütünlüğünü sağlamış olması gereklidir. Ayrıca başta güvenlik ve terör olmak üzere ekonomik ve sosyal alanlarda kendi sorunlarını çözememiş olan bir Türkiye'nin bölgedeki sorunlarının çözümünde ne kadar etkili olabileceği de tartışma konusu olacaktır.

KAYNAKLAR

- Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1994.
- Armaoğlu, Fahir, "Ortadoğu Komutanlığı'ndan Bağdat Paktına, 1951-1955 (Amerikan Belgeleri İle)", *Belleten*, Cilt: 59, Sayı: 224, (Nisan 1995), ss. 189-236.
- Ashton, Nigel John, "The hijacking of a pact: the formation of the Baghdad Pact and Anglo-American tensions in the Middle East, 1955-1958", *Review of International Studies*, Vol. 19, No. 2, April 1993, pp. 123-137.
- Bağcı, Hüseyin, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara 1990.
- Jalal, Ayesha, "Towards the Baghdad Pact: South Asia and Middle East Defence in the Cold War, 1947-1955" *International History Review*, Vol. 11, No. 3, August 1989, pp. 409-433.
- Jasse, Richard L., "The Baghdad Pact: Cold War or Colonialism?", *Middle Eastern Studies*, Vol. 27, No.1, January 1991, pp. 140-156.
- Kürkçüoğlu, Ömer, *Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası (1945-1970)*, AÜSBF Yayınları, Ankara 1972.
- Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996.
- Oran, Baskın (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919-1980, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- Podeh, Elie, *The Quest for Hegemony in the Arab World: The Struggle over the Baghdad Pact*, Brill, Leiden 1995.
- Remba, Oded, "The Baghdad Pact: Economic Aspect", *Middle Eastern Affairs*, Vol. 9, No. 4, April 1958, pp. 131-140.
- Ruane, Kevin, "Seato, Medo, and the Baghdad Pact: Anthony Eden, British Foreign Policy and the Collective Defense of Southeast Asia and the Middle East, 1952-1955", *Diplomacy and Statecraft*, 16, 2005, pp. 169-199.
- Sever, Ayşegül, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu, 1945-1958*, Boyut Kitapları, İstanbul 1997.
- Soysal, İsmail, "The 1955 Baghdad Pact", *Studies on Turkish-Arab Relations*, Annual 1990, pp. 43-95.
- Yeşilbursa, Behçet Kemal, "The American Concept of the Northern Tier Defence Project and the Signing of the Turco-Pakistani Agreement, 1953-54", *Middle Eastern Studies*, Vol. 37, No. 3, July 2001, pp. 59-110.
- Yeşilbursa, Behçet Kemal, "Turkey's Participation in the Middle East Command and Its Admission to NATO, 1950-52", *Middle Eastern Studies*, Vol. 35, No. 4, October 1999, pp. 70-102.
- Yeşilbursa, Behçet Kemal, *İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye, 1950-1954*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2000.
- Yeşilbursa, Behçet Kemal, *Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm*, IQ Yayınları, İstanbul 2007.
- Yeşilbursa, Behçet Kemal, *The Baghdad Pact: Anglo-American Defence Policies in the Middle East, 1950-1959*, Frank Cass, London 2005.

